

Ozürlü Bir Çocuğa Sahip Anne - Babalardaki Stresin Yordanması

Bu çalışma ODTÜ Araştırma Fonu tarafından desteklenmiştir.

Doç. Dr. Fusun AKKOK

Doç Dr Petek AŞKAR

Doç Dr. A. Nuray KARANCI

Özurlu bir çocuğa sahip aileler kendileri ne ozgu bir stresı yoğun olarak yaşamaktadırlar Bu da ozurlu bir çocuğa annelik babalık etmenin zorluğudur Bu durumun araştırılmasına yönelik çalışmalar oldukça yenidir Ozurlu bir çocuğu olan ailelerde bu ozur durumuyla başa çıkma tum gelişim geriliklerinde yaşanan ortak bir sureç olarak ele alınmaktadır (Vincent, 1990) Yapılan çalışmalarda ozurlu bir çocuğa sahip olmanın anne babaların ruh sağlığı üzerinde çok önemli etkileri olduğu ve özellikle çocukla surekli bir bağımlılık içinde olmalarının, çocuğun özel bakım ve eğitime gereksinim duymasının ve gelecek endişesini surekli yaşamalarının stresin önemli boyutları olduğu bulunmuştur (Cummings, 1976) Holroyd (1978) ise stresin önemli boyutlarını bağımlılık ve kendini yönetememe, bilişsel bozukluk, ailenin yaşamına getirdiği sınırlılıklar, omur boyu bakım, aile içi uyumsuzluk, kişisel odul eksikliği, surekli hastalık kaygısı, fiziksel sınırlılıklar, malı kaygılar, bir kurum bakımını tercih etme ve aileye getireceği zorluklar olarak tanımlamıştır Bazı çalışmalar, yaşanan stresin çocuğun ozurunun tanısıyla, ozurun derecesıyla, ailenin sosyoekonomik düzeyi ile ilişkisini vurgulamışlar ve stres düzeyinin zaman içinde değişebileceğine değinmişlerdir (Donovan, 1988, Salisbury, 1987) Anne babaların stres düzeyinin, çocuğun özelliklerinden, aile ilişkilerinden, çocuğun gelişim sürecinden ve çevresel etkenlerden kaynaklandığı da bazı araştırmaların bulguları arasındadır (Wilckler,

1981) Yaşanan stres düzeyi aileden aileye farklılıklar göstermekle birlikte büyük ölçüde ozurlu bir çocuğa ebeveynlik etmeye hazır olmama durumundan da kaynaklanabilmektedir

Bazı çalışmalarda içinde bulunulan duruma uyum sağlamada aile ilişkilerinin ve bu durumu nasıl algıladıklarının önemli olduğu bulunmuştur Ancak, her ailenin kendine ozgu bir stresı yaşadığı da vurgulanmıştır (Flynt ve Wood, 1989)

Anne ve babaların stres düzeylerini ve gelecek beklentilerini etkileyebilecek başka bir değişken ise çocuğun ozuru için yaptıkları nedensel atıflardır Kişilerin, problemlerini kontrol edilmesi güç olan dış faktörlere atfettiklerinde çaresizlik ve umutsuzluk duygularını yaşadıkları (Alltoy, Abramson, Metalsky ve Teasdale, 1988, Karancı, 1988), buna karşın problemlerini içsel (kişisel) ve kontrol edilebilir faktörlere atfettiklerinde ise umutlarının arttığı ve durumlarına daha iyi uyum sağladıkları (Affleck, Tennen ve Crog, 1987, Taylor, Lickman ve Wood, 1984) bulunmuştur Bu açıdan ozurlu bir çocuğa ebeveynlik edenlerin, çocuğun bu durumu nasıl algıladıklarının ve bu algıların stres düzeyleri ile ilişkisinin araştırılması bu ailelere rehberlik yaklaşımlarında yararlı olabilir

Bu araştırmanın amacı ozurlu bir çocuğu olan anne babaların stres kaynaklarını incelemek, bir başka deyişle, anne babaların bu

durumu nasıl algıladıkları ve stres düzeyini yordayan değişkenleri araştırmaktır.

Ölçme araçları

Araştırmada üç grup veri toplanmıştır. İlk bölümde anne babaların mesleki durumları, yaş, eğitim düzeyleri, aile rehberliği alıp almadıkları, özürlü çocuklarının yaşı, cinsiyeti ve özürüne ilişkin bilgiler elde edilmiştir.

İkinci bölümde anne - babaların yaşadıkları stres düzeyi ölçülmüştür. Özürlü Çocuk Anne - Babaların Stres Düzeyini Ölçme Aracı - kısa formu Holroyd (1987) tarafından geliştirilmiş ve Akkök (1989) tarafından Türk örneklem gruplarında geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. 66 maddeden oluşan formda aile bireylerinden özürlü çocuk ve ev ortamına ilişkin maddelere, doğru veya yanlış olarak cevap vermesi istenilmektedir.

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın örneklemini Etik Öğretilebilir Çocukları Koruma Derneği Eğitim Merkezi, Eğitilebilir Çocuklar İş Okulu ve Uyum Özel Eğitim Okulu'na devam eden çocukların araştırmaya katılmayı kabul eden anne babalarından oluşmaktadır.

Anne babalar ile ilgili özellikler Tablo 1'de verilmektedir.

TABLO 1. Anne, Baba ve Çocukların Özellikleri

ANNELER				BABALAR			
		N	%	$\bar{X}$	N	%	$\bar{X}$
YAŞ		82		39.70	64		37.18
Medeni Durum	Evli	75	91.5		64	100	
	Dul	6	7.3				
	Boşanmış	1	1.2				
Eğitim Süresi (Yıl)				9.42			11.77
Aile Rehberliği Alıp Almadıkları	Evet	15	18.30		8	12.5	
	Hayır	65	79.30		54	84.4	
Çocukların Özür Tipi	Otistik	27	24.8				
	Öğretilebilir	40	36.70				
	ZO						
	Eğitilebilir	42	38.50				
	ZO						

Araştırmanın üçüncü bölümünde ise anne - babaların çocuklarının durumları için yapılabilecekleri nedensel atıfları içeren 27 madde delik bir form yer almıştır. Bu formdaki sonuçların büyük bölümü Norcross, Prochaska, Guadagnoli ve Diclemente (1984) tarafından geliştirilmiş olan Atıf Düzeyleri ve Değişim Ölçeğinden alınmış ve daha önce Türk örneklem gruplarında kullanılmıştır (Karancı, 1986, 1988).

Anne - babalar, maddelerde belirtilenlerin kendi çocuklarına uygunluk derecesini 5 dereceli Likert tipi bir ölçekte işaretlemişlerdir (1 - hiç uygun değil, 5- çok uygun). Maddeler, kişilerarası ve aile çatışmaları, eşin özellikleri, maddi ve sağlık problemleri, çevresel şartlar, kader ve çeşitli kişisel özellikler (davranışsal, bilişsel ve karakter) ile ilgili atıfları kapsamaktadır.

Uygulama

Ailelerle çocuklarının devam ettiği okullarda bir toplantı yapılmış, araştırmanın amacı, ölçme araçları hakkında bilgi verilmiş ve

araştırmaya katkıları istenmiştir. Ölçme araçları araştırmaya katılmak isteyen anne - babalara pullu - adresli boş bir zarfla birlikte gönderilmiştir. Araçların geriye dönme oranı % 85'tir.

Bulgular

Ozurlu Çocuğa Sahip Anne - Babalarının Stres Düzeyini Ölçme Aracından elde edilen puanların aritmetik ortalaması 22,6, standart sapması ise 7,0 olarak bulunmuştur (Ranj 37,4 = 33). Anne - babaların çocuklarının ozurune yaptıkları nedensel atıflar faktör analizi ile incelendiğinde eigen değeri 1,42'nin üzerinde elde edilen dört faktör ile toplam varyansın % 59,5'nin açıklandığı görülmüştür. İlk faktör içsel (kişi ile ilgili davranış, düşünce ve kişilik özellikleri) nedenleri yansıtan 12 maddeden oluşmuş ve varyansın %70,5'ini açıklamıştır. Altı maddeden oluşan ikinci faktör ise dışsal (eş ve çevreyi sorumlu tutma) nedenleri yansıtmış ve varyansın % 10,6'sını açıklamıştır.

Tablo 2 Kaygı düzeyi ile ilgili yordama bağıntısı

Yordama bağıntısında kullanılan değişkenler	b katsayısı	B Katsayısı	b'nin standart hatası	F değeri	R ²
Aile Rehberliği alıp almadığı (Havır = 1, Evet = 0)	3,22	0,18	1,85	3,02*	0,025
Anne - babanın eğitim yılı	0,38 x 10 ⁻¹	0,13	0,03	1,74	0,042
Anne - babanın yaşı	0,49	0,09	0,05	0,84	0,062
Çocuğun ozur tipi (Öğretilebilir = 1, Otistik = 0)	3,46	0,24	1,92	3,24*	0,193
Çocuğun ozur tipi (Öğretilebilir = 1, Otistik = 0)	2,54	0,18	1,82	1,96	0,208
Çocuğun yaşı	0,24 x 10 ⁻¹	0,03	0,08	0,09	0,210
Çocuğun cinsiyeti (Erkek = 1, Kız = 0)	0,23	0,01	1,49	0,02	0,213
Kader	0,72	0,36	0,20	12,97*	0,352
Dışsal nedenler	0,69	0,36	0,23	8,68*	0,398
Belirgin koşullar	0,80	0,25	0,40	3,95*	0,445
İçsel nedenler	0,60	-0,06	0,15	0,17	0,447

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı

Toplum ve iş hayatı ile ilgili belirgin koşulları yansıtan uç maddelik üçüncü faktör varyansın %9.2 sını açıklamıştır. Üç maddelik dördüncü faktör olan kader (kişinin kontrol edilemez olarak algıladığı durumlar) ise varyansın %5.4 unu açıklamıştır.

Bu araştırmada bağımlı değişken olarak ele alınan stres düzeyini yordamak için kullanılan bağımsız değişkenler şunlardır: Ebeveynin yaşı, kaç yıl eğitim gördüğü, aile rehberliği alıp almadığı, çocuğun yaşı ve cinsiyeti, ozur tipi, nedensel atf faktorleri (işsel, dışsal, belirgin koşullar, kader).

Tablo 2 de regresyon analizi sonuçları izlenmiştir. Bu analize göre, stres puanlarındaki değişkenliğin %45'i araştırmada kullanılan bağımsız değişkenler ile açıklanabilmektedir. ($F=4.70, p < 0.05$) Bu değişkenler içinde aile rehberliği almış olmanın ve çocuğun ozurunun otuşiğe göre eğitilebilir olmasının stresi anlamlı olarak düşürdüğü bulunmuştur. Öte yandan, nedensel atf boyutlarından olan kader ve dışsal faktörlere atf yapmanın ise stresi artırdığı yönünde bulgular elde edilmiştir.

Tartışma

Bu araştırmanın amacı, ozurlu bir çocuğa sahip anne babaların yaşadıkları stresi yordayan değişkenleri incelemektir.

Yapılan analiz sonucunda stres puanındaki değişkenliğin en büyük bölümünü (%14) açıklayan değişkenin çocuğun durumunu kadere atfetmek olduğu bulunmuştur. Anne - babalar çocuklarının ozurunu, açıklamadıkları, kontrol edemedikleri ve kalıcı olarak betimlenebilecek kader faktorüne atfettiklerinde stres artmaktadır ve kendilerini çaresiz hissetmektedirler. Benzer bir biçimde çocuğun ozurunun dışsal (eş ve çevreyi sorumlu tutma %5) faktöre atfetmenin de stresi artırıcı olduğu görülmüştür. Ozurlu çocuk ailelerinde eşler arası ilişki, eşlerin birbirini suçlaması da ebeveynlerin içinde buldukları duruma uyum sağlamalarında çok etkilidir.

Ayrıca çevre faktorleri olarak ele alınabilecek tanıdaki güçlükler, erken ve orgun eğitim olanaklarının eksikliği de ülkemizde stres yaratan etkenler olarak düşünülebilir. Kişinin kontrolü dışında olan dışsal faktörlere atf yapmanın stresi artırıcı etkisi Abramsom, Seligman ve Teasdale'nın (1978) öğrenilmiş çaresizlik kuramı ile de tutarlıdır.

Son olarak belirgin koşullara atf yapmanın stresi azaltıcı olduğu bulunmuştur. Diğer bir deyişle nedensel atfın geçici ve yaşanan belirli bir duruma yapılmasının, stresi azalttığı düşünülebilir.

Stresi yordayan diğer önemli bir değişken ise ozurun derecesidir. Bulgular, eğitilebilir çocuk yerine otistik çocuğa sahip olmanın stresi artırıcı olduğunu göstermiştir. Ozurlu bir çocuğun ailesinde stres yaratan en önemli etkenler arasında çocuğun gelişim güçlükleri, sağlık problemleri ve anne - babaya bağımlılık düzeyi sayılmaktadır (Kazak, 1987). Eğitilebilir düzeydeki çocuklar bir çok temel beceriyi kazanmış ve bir ölçüde bağımsız çocuklardır. Bu nedenle öğretilebilir düzeydeki çocukların ve ülkemizde henüz tanıları ve eğitim olanakları çok sınırlı olan otistik çocuk ailelerinin daha fazla stres yaşadıkları düşünülebilir.

Ailelerle yapılan eğitim ve psikolojik danışma çalışmalarını içeren aile rehberliğinin stres düzeyi ile ilişkili olduğu bulgusu da çok önemli görülmektedir. Ozurlu bir çocuğun ne ölçüde gelişebileceği büyük ölçüde ev ortamı ile anne babaların çocuklarının durumuna ilişkin duygu ve düşüncelerine bağlıdır. Çocuğun gelişimi için aileye yardımcı olmak, çocuğa doğrudan eğilmek kadar ve hatta daha fazla etkili olmaktadır.

Özetle, ozurlu bir çocuğa sahip olan anne babalardaki stres düzeyinin yordanmasında ebeveynlerin yaptıkları nedensel atıfların, çocuğun ozur tipinin ve aile rehberliği alıp almadıklarının önemli olduğu görülmüştür. Bu bulgular ışığında ülkemizde aile rehberliği çalışmalarına önem verilmesinin ve bu çalışmalarda ailelerin nedensel atıflarını ortaya çık-

karmanın ve değiştiriminin de önemli olabileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Abramson, L.Y., Seligman, M.E.P., Teasdale, J.D. (1978). Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 87, 49 - 74
- Affleck, G., Tennen, H., Crog, S. (1987). Causal attribution, perceived benefits and morbidity after a heart attack an 8 - year study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55, 27 - 35
- Allroy, L.B., Abramson, L.Y., Metalsky, G.I., Hartlage, S. (1988). The hopelessness theory of depression: Attributional Aspects. *British Journal of Clinical Psychology*, 27, 5 - 21
- Akkök, F. (1989) Özürlü bir çocuğa sahip anne - babaların kaygı ve endişe düzeyini ölçme aracının güvenilir ve geçerlik çalışması. *Psikoloji Dergisi*, 23 (7), s. 26 - 39
- Cummings, S.T (1976) The impact of the child's deficiency on the father: A study of mentally retarded and chronically ill children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 36, 595 - 608
- Donovan, A. (1988) Family stress and ways of coping with adolescents who have handicaps: Maternal perceptions. *American Journal on Mental Retardation*, 92, 502 - 509.
- Flynt, S.W ve Wood, T.A. (1989). Stress and coping of mothers of children with moderate mental retardation, *American Journal on Mental Retardation*, 94 (3), 278 - 283
- Holroyd, J. (1987). Questionnaire on resources and stress. Brandon: Clinical Psychology Pub. Co. Inc.
- Karancı, N.A (1986) Causal attributions for psychological illness among Turkish psychiatric in - patients and their relationships with hope. *International Journal of Social Psychiatry*, 32 (3), 3 - 13
- Karancı, N.A (1988). Patterns of depression in medical patients and their relationship with causal attributions for illness. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 50, 207 - 215
- Kazak, A.E. (1987). Families with disabled children: Stress and social network in three samples. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 15 (1), 137 - 140
- Norcross, J.C., Prochaska, J.O, Guadagnoli, E, Diclemente, C.C. (1984). Factor structure of the levels of attribution and change (LAC) scale in samples of psychotherapy and smokers. *Journal of Clinical Psychology*, 40 (51), 519 - 528
- Salisbury, C. (1987) Stressors of parents with young handicapped and nonhandicapped children. *Journal of the Division of the Early Childhood*, 11, 154 - 160.
- Taylor, S.E., Lichtman, R.R., Wood, J.V. (1984). Attributions, beliefs about control and adjustment to breast cancer. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 489 - 502
- Vincent, K.R (1990) Coping with disability: The individual or a family member's *Social Behavior and Personality*, 18 (1), 1 - 6
- Wikler, L. (1981). Chronic stresses in families of mentally retarded children *family relations*, 30, 281 - 288